

Heydər Əliyev 1991-ci ilin fevralında Azərbaycan Ali Sovetinin sessiyasında Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı çox sərt məzmununda məruzə ilə çıxış etdi və o zaman Azərbaycan dövlətinin probleminin həlli ilə bağlı konkret tədbirlər proqramı olmadığını söylədi. Lakin onun irəli sürüldüyü tədbirlər respublika rəhbərliyi tərəfindən qəbul edilmədiyini üçün çox qısa bir zaman ərzində Azərbaycan xalqına düşmən tərəfindən çox ağır zərbələr vuruldu. 1992-ci il fevralın ortalarında Ermənistanın hərbi quldur dəstələri növbəti dəfə Xocavənd rayonunun Qaradağlı kəndinə güclü hücum keçirdilər. Dörd gün davam edən qeyri-bərabər döyüşdən sonra erməni quldurları Qaradağlı kəndini ələ keçirərək onun 92 müdafiəçisini və 54 sakinini vəhşicəsinə qətlə yetirib silos quyularına atdılar. Qalan əhali isə əsir alındı. Təcavüzkar Ermənistan Azərbaycan Respublikasına qarşı qanlı terror aksiyalarını daha da genişləndirdi. 1992-ci il yanvarın 8-də Krasnovodsk-Bakı dəniz səmnişin bərsində terror aktı nəticəsində 25 nəfər həlak oldu. 88 nəfər ağır yaralandı. Həmin il fevralın 28-də Qudermes stansiyası yaxınlığında Kislovodsk-Bakı səmnişin qatarının parçalanması zamanı 11 nəfər həlak oldu, 18 nəfər yaralandı. Təkcə belə bir faktı qeyd etmək lazımdır ki, ermənilər tərəfindən Azərbaycan Respublikasına məxsus dəmir yolu nəqliyyatı sistemində 1989-cu il iyulun 14-dən 1994-cü il mayın 7-dək 206 terror aktı həyata keçirilmişdi. Erməni quldurları Xankəndidəki 366-cı motoatıcı alayı ilə əlbir olaraq XX əsrin Xatın, Sonqmi faciələrini geridə qoyan Xocalı soyqırımını törətmişdilər. 1992-ci il fevralın 25-də erməni hərbi birləşmələri, 366-cı alay, habelə xarici ölkələrdən gətirilmiş muzdlu quldurlar Xocalıya hücum etmiş, hərbi təcavüz nəticəsində 613 nəfər, o cümlədən 106 qadın, 63 yaşlı uşaq, 70 qoca öldürülmüş, 1000 nəfərdən artıq dinc sakin, o cümlədən 76 uşaq müxtəlif dərəcəli güllə yarası alaraq şikəst olmuşdu. 1275 nəfər əsir alınmış, 8 ailə bütövlüklə məhv edilmiş, 25 uşaq hər iki valideynini, 130 uşaq valideynlərindən birini itirmiş, 56 nəfər xüsusi qəddarlıq və amansızlıqla diri-diri yandırılmış, başlarının dərisi soyulmuş, gözləri çıxarılmış, başları kəsilmiş, hamilə qadınların qarnı sünqü ilə deşilmişdir. Bütün bu dəhşətləri görə 366-cı alayın 02270 sayılı xüsusi şöbəsinin rəisi, polkovnik V.R.Savelyev RFMN Baş Qərargahı yanında

QONDARMA ERMƏNİ SOYQIRIMI VƏ YA ERMƏNİ FAŞİZMİNİN AZƏRBAYCAN XALQINA QARŞI TÖRƏTDİYİ CİNAYƏTLƏR

Baş Kəşfiyyat İdarəsinə, BMT və Avropa Şurasına ünvanlandığı müraciət məktubunda Azərbaycan xalqına qarşı soyqırımını cinayətinin törədildiyini etiraf edir: "Mən məndən on addımlıqda güllə yarası almış səkkiz-doqquz yaşında qızçıqca yardım edə bilmədim. Mən Allahın məni cəzalandıracağı o gündən qorxuram. Lənətlənmiş günlər bir-birini əvəz edirdi". Hadisələri ilk olaraq videolentə olan Azərbaycan jurnalistləri Seyidağa Mövsümlü və Çingiz Mustafayevin çəkdiyi videogörüntülərdən məlum oldu ki, öldürülənlər içərisində 2 yaşından 15 yaşına qədər olan uşaqlar əksəriyyət təşkil edirdi. Faciənin şahidi olan fransız jurnalisti Jan-İv Ginyet yazırdı: "Mən müharibələr haqqında, alman faşistlərinin qəddarlığı haqqında çox eşitmişəm, lakin 5-6 yaşlı uşaqları, dinc əhalini qırmaqla ermənilər onları arxada qoydular".

1992-ci il martın 10-da RF-nin Prezidenti B.Yeltsinin ünvanına daxili işlər naziri V.F.Yerin məktub göndərir, Xocalı hadisəsi ilə bağlı görüşmək istədiyini bildirir və məktuba faciə ilə bağlı videokaset əlavə edir. General V.F.Yerin B.Yeltsinə yazırdı: "Xocalıda uşaqları, qadınları və qocaları güllələmişlər. Öldürülənlərin başlarının dərisi soyulmuşdur". Videolentdə erməni cəlladların və 366-cı alayın cinayət hərəkətləri qeydə alınmışdı. Bu sözlər 1998-ci ildə Sankt-Peterburqda nəşr olunan "Военные ведомости" jurnalının 96-cı səhifəsindən götürülmüşdür. B.Yeltsin videokassete baxdıqdan sonra xüsusi sərəncam imzaladı və bu sərəncama əsasən videogörüntülərin Rusiya ərazisində göstərilməsi qadağan edildi.

Erməni quldurları öz himayədarlarının köməyinə arxalanıb. 1993-cü ildə Kəlbəcər, Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl, Qubadlı və Zəngilan rayonlarını işğal edərək etnik təmizləmə aparmış və nəticədə Azərbaycan Respublikasının 1 milyon 10000-dən çox vətəndaşı öz ölkəsində qaçqına çevrilmişdi. Hərbi təcavüz nəticəsində 100 000 nəfər yaralanmış, 50 000 nəfər şikəst olmuş, 20 min nəfər şəhid olmuş, 4853 nəfər itkin düşmüş və onlardan 439 nəfəri əsirlikdə öldürülmüş, 783 nəfər isə indiyə qədər əsirlikdədir. Bütövlükdə isə "Əsir, itkin düşmüş, girov götürülmüş vətəndaşlarla əlaqədar Dövlət Komissiyası"nın 1

yanvar 2011-ci il tarixinə olan məlumatına əsasən əsir, itkin düşmüş və girov götürülmüş şəxslərin sayı 4049 nəfər təşkil etmişdir. Onlardan 3273 nəfər hərbi, 771 nəfər mülki şəxsdir, 5 nəfərin isə hərbi və ya mülki şəxs olduğu məlum deyil. Mülki şəxslərdən 47 nəfəri itkin düşərək yetkinlik yaşına çatmamış uşaq, 247 nəfər qadın, 347 nəfər yaşlı şəxs olmuşdur ki, onlardan 149 nəfəri qadın idi. Bu günədək əsir və girovluqdan 1309 nəfər azad edil-

mişdir. Onlardan 343 nəfəri qadın, 1056 nəfəri kişidir. Qeyd etmək lazımdır ki, azad olunan şəxslərdən 170 nəfəri uşaq, 289 nəfər yaşlı şəxsdən 112 nəfəri qadındır. Bundan əlavə, Dövlət Komissiyasına daxil olmuş materialların araşdırılması zamanı 563 nəfərin əsir və girovluqda qətlə yetirildiyi və ya müxtəlif səbəblərdən vəfat etdiyini müəyyən edilmişdir. Onlardan 104 nəfəri qadın, 448 nəfəri kişi olmuşdur. Bu şəxslərin yalnız 137 nəfərinin adı məlum olduğu halda, 74 nəfərin adı məlum deyildir.

1991-1992-ci illər ərzində Azərbaycan Respublikasının keçmiş DQMV-nin ərazisi Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunduqdan sonra 1993-cü ilin aprelində Kəlbəcər rayonunun işğalı ilə Azərbaycan Respublikasına qarşı hərbi təcavüzün yeni mərhələsi başlandı. 1993-cü ilin iyulun 24-dən oktyabrın 28-dək Ermənistan silahlı qüvvələri Azərbaycan Respublikasının Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl, Qubadlı və Zəngilan rayonlarını işğal etdi. Ermənistan tərəfindən həyata keçirilmiş hərbi təcavüz nəticəsində Laçın rayonundan 71000, Kəlbəcər rayonundan 74000, Ağdam rayonundan 165600, Füzuli rayonundan 146000, Cəbrayıl rayonundan

60000, Qubadlı rayonundan 87900, Zəngilan rayonundan isə 39500 nəfər Azərbaycan Respublikası vətəndaşı məcburi köçkün vəziyyətinə düşdü. BMT-nin TŞ-nin Azərbaycan Respublikasının ərazilərinin işğalı ilə bağlı qəbul etdiyi 30 aprel 1993-cü il tarixli 822, 29 iyul tarixli 853, 14 oktyabr tarixli 874 və 12 noyabr tarixli 884 sayılı qətnamələr 1992-ci ildə yaradılmış Minsk Qrupunun bütün söylərinə baxmayaraq, ye-

TARİXİ FAKTLARIN DİLİ İLƏ

cid məhv edilmişdir. Azərbaycan xalqına qarşı edilən hərbi təcavüz nəticəsində vurulan maddi zərərin həcmi 60 milyard ABŞ dollarından çoxdur. Hazırda 2011-ci ilin qiymətləri ilə hesabladıqda vurulan zərərin miqdarı 300 milyard təşkil edir. Bundan əlavə, Ermənistan tərəfindən sərhədyanı rayonlara xeyli miqdarda maddi zərər vurulmuşdur. Bu rəqəm 1994-cü il üçün qiymətlərlə 1389233500 ABŞ dolları təşkil edir. Qeyd etmək lazımdır ki, Naxçıvan MR-ə vurulan maddi zərər bura daxil edilməmişdir. Bütün mövcud faktlar təsdiq edir ki, təkcə XX əsrdə Azərbaycan xalqına qarşı ermənilər tərəfindən tətbiq edilən deportasiya, etnik təmizləmə və soyqırım siyasəti nəticəsində Şimali Azərbaycan 1918-1929-cu illərdə 29,8 kvadratkilometr ərazisini itirmiş, 1991-1993-cü illərdə 20% ərazisi işğal edilmişdir. Bütün bunları nəzərə alan Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi 1992-ci il fevralın 25-26-na keçən gecə erməni təcavüzkarları tərəfindən törədilmiş Xocalı soyqırımını haqqında qərar qəbul etmiş və fevralın 26-sı "Xocalı Soyqırımını Günü" elan edilmişdi. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin bu qərarı əsasında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin 25 fevral 1997-ci il tarixli fərmanı ilə hər il fevral ayının 26-sı saat 17:00-da Azərbaycan Respublikası ərazisində Xocalı soyqırımını qurbanlarının xatirəsinə ehtiram əlaməti olaraq sükut dəqiqəsi elan edilir.

1998-ci il martın 26-da Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev "Azərbaycanlıların soyqırımını haqqında" fərman imzaladı və bu fərmana uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi 31 mart 1998-ci il tarixinin Azərbaycanlıların Soyqırımını Günü

elan edilməsi ilə əlaqədar bəyanat qəbul etdi. 2009-cu ildə Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti, Fondun Rusiya Federasiyası nümayəndəliyinin rəhbəri Leyla Əliyevanın təşəbbüsü ilə "Xocalıya ədalət!" Beynəlxalq Təbliğat və Məlumatlandırma Kampaniyası təşkil olundu. Leyla xanım Əliyevanın təşəbbüsü ilə yaradılan "Xocalıya ədalət!" kampaniyasının keçirilməsi ilə bağlı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 2014-cü il fevralın 13-də "Xocalıya ədalət!" kampaniyasının keçirilməsinə dair tədbirlər haqqında" Sərəncam imzaladı. Son altı il ərzində beynəlxalq arenada aparılan uğurlu təbliğat işləri nəticəsində bir çox dünya ölkələrinin parlamentləri Xocalıda dinc əhaliyə qarşı törədilmiş cinayəti Azərbaycan xalqının soyqırımını kimi tanıdı.

2016-cı il aprelin əvvəlində işğalçı Ermənistan tərəfindən törədilən tərribətə sarsıdıcı cavab verən Azərbaycan Ordusu əks-hücum keçərək işğal olunmuş ərazilərin bir hissəsini azad etdi. Bu, işğal olunmuş ərazilərin azad edilməsi istiqamətində ilk genişmiqyaslı hərbi addım idi. 2020-ci il iyulun 12-də və sentyabrın 27-də erməni faşizminin törətdiyi hərbi cinayətlərə cavab olaraq Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Ali Baş Komandan İlham Əliyev ölkə ərazilərini erməni nasistlərdən təmizləmək və ölkənin ərazi bütövlüyünü təmin etmək haqqında qərar qəbul etdi. 27 sentyabr tarixindən başlayan hərbi əməliyyatlar nəticəsində Azərbaycan Ordusu tərəfindən düşməne sarsıdıcı zərbələr endirildi və ölkənin Füzuli, Cəbrayıl, Zəngilan, Xocavənd, Tərtər və Kəlbəcər rayonlarının böyük hissəsi və Şuşa şəhəri işğaldan azad edildi. Azərbaycan Ordusu tərəfindən darmadağın edilən Ermənistan 2020-ci il noyabrın 10-da təslim aktına imza atmağa məcbur edildi. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 4 dekabr 2020-ci il Fərmanı ilə 27 sentyabr ölkədə Anım Günü, 8 noyabr isə Qələbə Günü elan edildi. 2020-ci il dekabrın 10-da Bakı şəhərinin Azadlıq Meydanında "Qələbə" paradı keçirildi. Bütün tarixi, hüquqi və faktiki sənədlərə əsaslanaraq gəlinən nəticə bundan ibarətdir: erməni faşizminin Azərbaycan xalqına qarşı deportasiya, etnik təmizləmə, soyqırımını və işğalçılıq siyasəti nəticəsində insan hü-

quqları sahəsində qəbul edilmiş çoxsaylı beynəlxalq müqavilələrdə əksini tapmış normalar, o cümlədən BMT Baş Assambleyasının 260 (III) A Qətnaməsi ilə qəbul olunmuş və 1991-ci ildə qüvvəyə minmiş "Soyqırımını cinayətinin qarşısının alınması və cəzalandırılması haqqında" konvensiyasının "İnsan hüquqlarına dair Ümumdünya Bəyannaməsi"nin, "Mülki və siyasi hüquqlar üzrə Beynəlxalq Pakt"ın, "İrqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında" Beynəlxalq konvensiyasının, "İşğencələr və digər qəddar, qeyri-insani və ya insan ləyaqətini alçaldan münasibətlərə qarşı və ona görə cəzalandırma haqqında" Konvensiyasının, "Uşaq hüquqları haqqında" Konvensiyasının, o cümlədən "Silahlı münaqişə baş verdikdə mədəni dəyərlərin qorunması haqqında" Haaqa Konvensiyasının (1954-cü il), "Mədəni sərvətlərin qeyri-qanuni dövriyyəsi haqqında" Paris Konvensiyasının (1970-ci il), UNESCO-nun "Ümumdünya mədəni və təbii irsin mühafizəsi haqqında" konvensiyasının (1972-ci il) və "Arxeoloji irsin mühafizəsi haqqında" Avropa Konvensiyasının (1992-ci il) bütün müddəaları pozulmuşdur.

XVIII-XX əsrlərdə imperialist dövlətlərinin əllərində bir alət olan erməni faşizminin Azərbaycan xalqına qarşı törətdiyi cinayətlər tarixi aşkar edilmiş arxiv sənədlərində, nəşr olunmuş elmi əsərlərdə faktlar əsasında təsdiq olunmuşdur. İstina edilən arxiv sənədləri, elmi mənbələr birmənalı şəkildə belə fikri söyləməyə əsas verir ki, imperialist dövlətlərin ermənilərdən bir alət olaraq öz işğalçı planlarını reallaşdırmaq üçün istifadə etmələri nəticəsində Azərbaycanın əraziləri işğal edilərək bölüşdürülmüş, Azərbaycan xalqına qarşı etnik təmizləmə, deportasiya siyasəti həyata keçirilmiş, soyqırımını cinayətləri törədilmişdir.

Nəhayət, Azərbaycan xalqının 2020-ci il sentyabrın 27-də əks-hücumla başladığı və 44 gün ərzində Qələbə ilə başa vurduğu Vətən müharibəsi erməni faşizmini məhv etməklə bərabər, bu dövrlər ərzində itirdiklərinin geri qaytarılmasının əsasını qoydu.

Cəbi BƏHRAMOV,
AMEA A.A.Bakıxanov adına
Tarix İnstitutunun
İcraçı direktoru,
tarix elmləri üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent.